

УДК 343.137

Є.В. ПОВЗИК,

канд. юрид. наук, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗГЛЯДУ СУДОМ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

Ключові слова: угода, угода про визнання винуватості, судовий розгляд, порядок судового розгляду

Гарантії дотримання прав підозрюваного, обвинуваченого та ефективності інституту угоди про визнання винуватості формуються низкою факторів, визначальне значення серед яких відіграє передбачений законом порядок застосування угоди про визнання винуватості, який має бути впорядкований, деталізований, що забезпечує прозорість та зрозумілість цієї процедури, правову визначеність у питанні щодо її правових наслідків, їх передбачуваність для підозрюваного, обвинуваченого. Це, у свою чергу, актуалізує дослідження порядку розгляду судом угоди про визнання винуватості.

Питання щодо особливостей правового регулювання та порядку застосування цього інституту розглянуто у роботах Н.Ю. Волосової, В.М. Верещак, Л.В. Головка, Ю.М. Грошевого, М.П. Дубовика, В.Л. Льовкіна, Ю.В. Кувалдіної, Л.М. Лобойка, О.О. Николаєва, Т.Б. Николаєнко, Т.П. Підюкової, П.В. Прилуцького, П.В. Пушкаря, О.Є. Соловйової, П.Л. Степанова, І.А. Тітко, В.М. Тертишника, О.Г. Шило та інших вчених. Утім, не зважаючи на достатню наукову дослідженість інституту угод, залишаються окремі питання, які неоднозначно вирішуються на практиці при здійсненні провадження на підставі угоди про визнання винуватості та потребують наукового аналізу.

У зв'язку з цим проаналізуємо діяльність суду у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості. Відповідно до ч.5 ст.469 КПК, угоду про визнання винуватості може бути укладено в будь-який момент після повідомлення особі про підозру та до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Якщо ж угоду укладено під час досудового розслідування, то її розгляд здійснюється в підготовчому провадженні. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що КПК, на жаль, не передбачив порядку підготовчого судового засідання в цій категорії кримінальних проваджень, хоча й, безумовно, він відрізняється суттєвою специфікою порівняно із загальним порядком підготовчого провадження, передбаченого ст.314 КПК. Певною мірою ця прогалина законодавчого регулювання усунута Вищим спеціалізованим судом з розгляду цивільних і кримінальних справ у Інформаційному листі від 15.11.2012 р. «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» [1], Інформаційному листі від 05.04.2013 р. «Про доповнення до Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 р. № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» [2], «Узагальненні судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод» від 22.01.2014 р. [3] (далі – Узагальнення практики) та Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 р. «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» [4].

Зі змісту ст.31 та ч.3, 4 ст.469 КПК вбачається, що судове провадження на підставі угоди здійснюється одноособово, за винятком випадку, передбаченого ч.9 ст.31 КПК, коли кримінальне провадження здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді

судді не менше п'яти років. Визначення судді здійснюється згідно зі ст.35 КПК автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів кримінального провадження.

Головуючий суддя отримує обвинувальний акт, угоду про визнання винуватості за контрольним журналом судових справ та інших матеріалів, переданих для розгляду судді, та не пізніше п'яти днів після дати надходження до його провадження відповідного матеріалу має прийняти рішення (постановити ухвалу) про призначення підготовчого судового засідання, визначити дату, час та місце його проведення про що секретар судового засідання повідомляє сторін угоди та інших учасників судового провадження. Повідомлення про виклик до суду надсилаються не пізніше ніж за п'ять днів до дати призначення підготовчого судового засідання.

Необхідно зазначити, що перевіряючи угоду у підготовчому судовому провадженні, суд, за загальним правилом, не має перед собою матеріалів кримінального провадження, адже йому в цій стадії кримінального процесу надаються лише обвинувальний акт, угода, розписка про отримання копії обвинувального акту та реєстр матеріалів досудового розслідування. Тому для ухвалення вироку на підставі угоди з метою перевірки її вимогам закону суду необхідні матеріали кримінального провадження, які він має право витребувати. Проте, як свідчить правозастосовна практика, суди майже не витребують матеріали досудового розслідування. У зв'язку з цим, доречно звернути увагу на позицію ВССУ, який вказує на необхідність витребування документів, поданих сторонами під час досудового розслідування. Крім цього, певні складнощі в правозастосовній практиці виникають у зв'язку з прямою заборонаю направляти до суду будь-які документи окрім обвинувального акту та додатків до нього (ч.4 ст.291 КПК) та відсутністю виключень з цього правила у зв'язку з прова-

дженням на підставі угоди про визнання винуватості.

Участь сторін угоди під час її розгляду в підготовчому судовому засіданні відповідно до ч.2 ст.474 КПК є обов'язковою. Неприбуття для участі у судовому засіданні інших учасників судового провадження, належним чином повідомлених про дату, час і місце проведення підготовчого судового засідання, не перешкоджає його проведенню. В разі якщо у судове засідання не прибули сторони угоди або одна зі сторін, головуєчий має відкласти судове засідання, призначити дату нового засідання і вжити заходів для забезпечення прибуття цих осіб до суду. В разі, коли сторони угоди з'явилися, судовий розпорядник роздає особам, які беруть участь у підготовчому провадженні, пам'ятку про їхні права та обов'язки, передбачені КПК. Після ознайомлення зазначених осіб і з пам'яткою головуєчий з'ясовує, чи зрозумілі їм їхні права та обов'язки, за необхідності додатково роз'яснює їх.

Судове засідання розпочинається з оголошення прокурором обвинувального акта. Головуючий надає слово прокуророві для оголошення ним короткого або повного (якщо надійшло клопотання про оголошення повного тексту) змісту обвинувального акта. Після цього головуєчий, встановивши особу обвинуваченого, роз'яснює йому суть обвинувачення і запитує, чи зрозуміле йому обвинувачення, чи визнає він себе винним. Якщо після роз'яснення суті обвинувачення обвинувачений заперечує проти затвердження угоди, вона не може бути затверджена. У такому випадку суд постановляє ухвалу про закриття судового провадження у кримінальному провадженні на підставі угоди.

Після проведення вище зазначених дій головуєчий, оголосивши текст угоди, відповідно до ч.4 ст.474 КПК має з'ясувати в обвинуваченого, чи повністю він розуміє:

1) права, надані йому законом, а саме: право на справедливий судовий розгляд, під

час якого сторона обвинувачення зобов'язана довести кожну обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують; права мовчати, і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення; права мати захисника, у тому числі на отримання правової допомоги безоплатно у порядку та випадках, передбачених законом (відповідне положення КПК є не актуальним з огляду на обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості – п.9 ч.2 ст.52 КПК), або захищатися самостійно; права допитувати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подавати клопотання про виклик свідків і подавати докази, що свідчать на його користь;

2) наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені ст.473 КПК. Однак, на нашу думку, суд повинен з'ясувати розуміння обвинуваченим не лише тих наслідків, що закріплені ст.473 КПК, але й ті, що можуть негативно вплинути на його положення у зв'язку із затвердженням цієї угоди, а саме: вирішення питання щодо речових доказів; неможливість працювати до правоохоронних органів; неможливість бути обраним до представницьких органів влади тощо. На практиці зустрічаються спроби вирішення сторонами угоди вказаних питань. Так, у кримінальному провадженні № 1-кп/644/195/16 сторони угоди дійшли згоди щодо покарання, яке повинен понести обвинувачений разом з конфіскацією транспортних засобів та інших засобів вчинення злочину [5]. Однак, видається, що відповідно до глави 35 КПК України таке вирішення долі речових доказів не може бути предметом домовленостей сторін угоди. Це питання вирішується лише судом під час ухвалення судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження (ч.9 ст.100 КПК України). Водночас, про можливість такої конфіскації речових доказів при затвердженні угоди об-

винувальним вироком суду, вважаємо, обвинуваченому необхідно роз'яснювати під час судового розгляду угоди;

3) характер кожного обвинувачення, щодо якого він визнає себе винуватим;

4) вид покарання й інші заходи, які будуть застосовані до нього у разі затвердження угоди судом. Негативна відповідь на будь-яке із поставлених запитань зобов'язує суд дати відповідні роз'яснення. Якщо після такого роз'яснення обвинувачений заперечуватиме проти затвердження угоди, її не може бути затверджено.

Отже, перед прийняттям процесуального рішення стосовно угоди суд відповідно до ст.474 КПК повинен здійснити процесуальні дії, спрямовані на перевірку ним добровільного характеру угоди і усвідомлення сторонами угоди її наслідків. Таким чином, предмет кримінального процесуального пізнання суду при розгляді угоди, на відміну від загального порядку судового розгляду кримінального провадження, обмежено дослідженням обставин, які стосуються змісту угоди та порядку її укладення. Така обмеженість пізнавальної діяльності суду може бути пояснена специфікою порядку застосування угод у кримінальному провадженні, пріоритетне значення в якому надається досягненню сторонами консенсусу, що визнається юридично значущим вироком суду.

Вирішуючи питання, що мають значення для перевірки угоди, суд має керуватися внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на тих фактичних даних, що з'ясовано ним в судовому засіданні і які у своїй сукупності надають можливості ухвалити справедливе рішення. Суд повинен бути переконаний у тому, що правопорушення вчинено саме тією особою, яка визнає себе винуватою, що визнання вини є добровільним і особа розуміє наслідки застосування цієї процедури, а також бажає цього, що її дії правильно кваліфіковано і угоду складено відповідно до її волевиявлення.

У зв'язку з цим особливого значення набуває повнота дослідження таких обставин. В цьому контексті слід зазначити, що вище наведені обставини, які за змістом КПК повинен з'ясувати суд, не є достатніми для винесення законного рішення та виключення можливої помилки при оцінці укладеної угоди і добровільності позиції обвинуваченого. Незрозумілою також є й позиція розробників КПК щодо відсутності у главі 35 положення стосовно допиту обвинуваченого в судовому засіданні, адже ст.351 КПК передбачає саме таку судову дію для отримання показань. На наш погляд, допит обвинуваченого має бути обов'язковою судовою дією при розгляді кримінального провадження, в якому укладено угоду про визнання винуватості. Тому, видається, що заслуговує на критичну оцінку практика опитування обвинувачених під час розгляду цієї угоди, оскільки пояснення обвинуваченого не є доказом та не можуть використовуватися для обґрунтування вироку. Уявляється, що суд має з'ясувати в обвинуваченого, чи підтримує він свою позицію щодо визнання вини і якщо так, допитати його з метою встановлення обставин, що підлягають перевірці під час затвердження угоди.

Відповідно до принципу презумпції невинуватості, вина підозрюваного, обвинуваченого повинна бути належним чином доведена, а сама угода повинна відповідати фактичним обставинам, які встановлено під час здійснення досудового провадження. Тому при оцінці змісту угоди судом крім її добровільності та відповідності вимогам закону, суд має оцінити також її відповідність зібраним у кримінальному провадженні доказам та встановленим обставинам вчиненого правопорушення, правильність його кваліфікації, що, вважаємо, необхідно прямо передбачити в КПК.

З'ясування всіх вищезазначених питань створює оптимальні умови для формування у судді знання, що покладається в основу процесуального рішення. Як зазначає Ю.М.

Грошевий, в судовому засіданні суддями, з однієї сторони, пізнаються обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а з іншої – ними перевіряється достовірність знань, об'єктивованих у процесуальних актах слідчим, прокурором, тобто контролюється доказова достовірність та правова правильність знань, досягнутих у попередній процесуальній стадії, що виступає в якості наступництва знань в судовому пізнанні [6, с.15]. Крім того, встановлення саме таких меж кримінального процесуального пізнання судді у провадженнях цієї категорії має, на наш погляд, важливе превентивне значення щодо недопущення судової помилки, порушення прав підозрюваного, обвинуваченого, в тому числі – його фундаментального права на справедливий суд.

Угодою про визнання винуватості можуть бути передбачені обов'язки підозрюваного, обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою. Такі обов'язки можуть передбачати виконання дій, спрямованих на розкриття і розслідування злочину, викриття та кримінальне переслідування інших співучасників вчинення правопорушення, розшук майна, отриманого в результаті вчинення правопорушення тощо. Якщо підозрюваний, обвинувачений бере на себе обов'язок щодо викриття інших осіб, в тексті угоди, на нашу думку, має бути конкретно зазначено, у вчиненні яких дій буде виражатися виконання такого обов'язку. В даному контексті слід звернути увагу, що досить часто в угоді про визнання винуватості обов'язки підозрюваного, обвинуваченого у зв'язку з укладенням цієї угоди визначаються достатньо формально без конкретизації їх сутності [7, с.78].

Як свідчить Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод ВССУ від 22.01.2014 року, досить часто використовуються неконкретні формулювання при визначенні обов'язку підозрюваного, обвинуваченого щодо співпра-

ці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, які в подальшому неможливо буде виконати. Зокрема:

- співпрацювати з правоохоронними органами у викритті та виявленні осіб, які вчиняють злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, а також злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;

- співпрацювати з правоохоронними органами у викритті та виявленні осіб, причетних до вчинення злочинів у сфері господарської діяльності, в тому числі службових злочинів;

- співпрацювати з правоохоронними органами у викритті та виявленні осіб, які вчиняють фіктивне підприємництво, а саме створюють чи придбають суб'єкти підприємницької діяльності з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона;

- сприяти розслідуванню кримінальних проваджень у з'ясуванні обставин щодо осіб, які займаються придбанням, виготовленням та вживанням наркотичних засобів, та всіх відомих випадків їх збуту, виявленні та припиненні інших відомих йому кримінальних і правопорушень цієї категорії;

- сприяти досудовому слідству.

Наведене свідчить, що переважно в угоді про визнання винуватості обов'язки підозрюваного, обвинуваченого у зв'язку з укладенням цієї угоди визначаються досить формально. Відсутність конкретизації сутності таких зобов'язань, зокрема про яке саме досудове слідство чи інші відомі обвинуваченому подібні злочини йде мова не дає суду змогу пересвідчитися у реальності і можливості їх виконання [3]. В такому разі суд відповідно до п.5 ч.7 ст.474 КПК має відмовити в затвердженні угоди.

Виконавши всі вищезазначені дії, суд перевіряє угоду на відповідність вимогам КПК

(зокрема, щодо змісту та порядку укладення угоди) і закону України про кримінальну відповідальність (зокрема, щодо узгодженої міри покарання, звільнення від його відбування), наявності підстав для відмови в її затвердженні (ч.7 ст.474 КПК), заслуховує думку сторін щодо можливості затвердження угоди. При цьому, якщо угоду про визнання винуватості укладено у кримінальному провадженні щодо особливо тяжкого злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, то, в такому разі, суд повинен перевірити наявність доказів, які підтверджують викриття обвинуваченим іншої особи у вчиненні корупційного злочину.

Як свідчить узагальнення практики, таким, що викликає певні труднощі, є тлумачення ч.7 ст.474 КПК в частині встановлення правила про те, що при відмові суду у затвердженні угоди досудове розслідування або судове провадження продовжується у загальному порядку. На нашу думку, при тлумаченні цієї норми закону необхідно виходити з того, на якому етапі кримінального провадження укладено угоду. Якщо сторони домовилися під час досудового розслідування, то вищезазначене положення діє в тій частині, що у разі відмови суду у затвердженні такої угоди досудове розслідування продовжується у загальному порядку. Якщо ж угоду укладено в судовому провадженні, то вказане правило необхідно використовувати в частині того, що саме судове провадження продовжується в загальному порядку. У зв'язку з цим можна зробити єдиний, на нашу думку, висновок – при відмові суду в затвердженні угоди, укладеній під час досудового розслідування, продовження судового провадження в загальному порядку суперечить вимогам закону. Такий висновок має логічне обґрунтування, адже в змагальному кримінальному процесі суд не може на власний розсуд розпоряджатися предметом обвинувачення і самостійно визначати проце-

суальну форму та межі судового провадження. Предметом обвинувачення розпоряджається прокурор і саме він ініціює судові провадження відповідним процесуальним рішенням, яке формалізовано у передбаченому законом процесуальному документі. При направленні угоди до суду процесуальна форма судового провадження визначається залежно від цього процесуального документа, а обвинувальний акт, який має бути поданий разом з угодою, є необхідним у зв'язку із тим, що суд ухвалює обвинувальний вирок на підставі угоди, а тому й йому має бути представлено обвинувачення, яке формалізоване в обвинувальному акті.

Відмова суду в затвердженні угоди викликає необхідність подальшої процесуальної активності прокурора щодо ініціювання судового провадження, але вже в іншій процесуальній формі, а саме - в загальному порядку. Тому, якщо, наприклад, прокурором до направлення угоди до суду, досудове розслідування повністю закінчено і зібрано достатні докази, які підтверджують обвинувачення, при поверненні судом обвинувального акту у зв'язку із відмовою в затвердженні угоди, прокурор повинен знову направити його до суду для здійснення судового провадження у загальному порядку. Якщо ж досудове розслідування не було повністю закінчено, то після повернення обвинувального акта судом воно має бути продовжено. Однак, на практиці зустрічаються випадки коли судді, в тому числі й апеляційної інстанції, підтримуючи позицію прокурора, вважають, що суд вправі, з урахуванням конкретних обставин кримінального провадження та приймаючи рішення про відмову у затвердженні угоди укладеної під час досудового розслідування, за наявності відповідного клопотання прокурора та якщо з матеріалів кримінального провадження вбачається, що досудове розслідування фактично закінчене і необхідності у його продовженні немає, призначити судовий розгляд

для проведення судового провадження в загальному порядку [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» : від 15.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>.

2. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про доповнення до Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» : від 05.04.2013 р., № 223-558/0/4-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0223740-13>.

3. Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод : від 22.01.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.

4. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» : від 11.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15>.

5. Вирок Орджонікідзевського районного суду м. Харків : від 03.02.2016 р. у провадженні № 1-кп/644/195/16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

6. Грошевой, Ю. М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе : монография / Ю. М. Грошевой. – Х. : Вища школа, 1979. – 144 с.

7. Повзик Є. В. Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (по-

рівняльно-правове дослідження) : монографія / | Є. В. Повзик. – Х. : Право, 2014. – 224 с.

Повзик Є. В. Актуальні питання розгляду судом угоди про визнання винуватості / Є. В. Повзик // Форум права. – 2016. – № 5. – С. 144–150 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_5_26.pdf

Виконано аналіз окремих питань процесуального порядку розгляду судом угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, прийняття процесуальних рішень за результатами такого розгляду та запропоновано шляхи нормативного вдосконалення кримінального провадження на підставі угод.

Повзык Е.В. Актуальные вопросы рассмотрения судом сделки о признании виновности

Выполнен анализ отдельных вопросов процессуального порядка рассмотрения судом сделки о признании виновности в уголовном производстве, принятия процессуальных решений по результатам такого рассмотрения и предложены пути нормативного усовершенствования уголовного производства на основании сделок.

Povzik E.V. Topical Questions of Adjudication Deal of Conviction

The analysis of certain questions of procedural order of consideration of court deal of conviction in a criminal proceeding, decision-making process as a result of this review, and suggest ways to improve the regulatory criminal proceedings on the basis of transactions.

Форум права Форум ПР